

**КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ
ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ДОШКІЛЬНА ОСВІТА»**

Формувати мовленнєві вміння та навички дошкільників має висококваліфікований фахівець – вихователь, якого готують відповідні кафедри педагогічних закладів вищої освіти. З-поміж низки психолого-педагогічних та методичних дисциплін чільне місце належить філологічній підготовці студентів-майбутніх вихователів дошкільних закладів вищої освіти. У статті досліджено поняття норми сучасної української літературної мови, її типологію. Закцентовано увагу на найпоширеніших відхиленнях від норм в усному й писемному мовленні педагогів дошкільної освіти.

Ключові слова: культура мовлення, мовна норма, дошкільна освіта, ознаки мовленнєвої культури, усне й писемне мовлення, державна мова, професійна підготовка студентів.

Формировать речевые умения и навыки дошкольников должен высококвалифицированный специалист – воспитатель, которого готовят соответствующие кафедры педагогических вузов. Среди ряда психолого-педагогических и методических дисциплин важной является филологическая подготовка студентов-будущих воспитателей дошкольных образовательных учреждений. В статье исследуется понятие нормы современного украинского литературного языка, ее типология, акцентировано внимание на наиболее распространенных отклонениях от норм в устной и письменной речи педагогов дошкольного образования.

Ключевые слова: культура речи, языковая норма, дошкольное образование, признаки речевой культуры, устная и письменная речь, государственный язык, профессиональная подготовка студентов.

Formal language skills are highly skilled, a teacher educated by the corresponding departments of pedagogical universities. Among the number of psychological and pedagogical and methodological disciplines the prominent place belongs to the philological training of students-future educators of pre-school educational institutions. This determines the relevance of our scientific research, the purpose of which is to reveal the place and significance of the culture of Ukrainian

speech in the professional training of students of the specialty «Preschool Education». The main tasks are to emphasize the most important issues of the culture of speech, to disclose the notion of the norms of contemporary Ukrainian literary language, the typology of language norms, the characteristics of communicative features, and to analyze the state of the identified problem in the practice of work of pre-school establishments through questionnaires.

At all levels – phonetic-orphoepic, lexical, grammatical, etc. – the Ukrainian language should help to raise the level of speech culture. There is a need for continuous in-depth work on mastering the standards of the literary language, the appropriate use of their functional styles of speech, the art of possession of speech technology, the formation of future skills-educators skills to use the theoretical benefits obtained during the study at the university, in the practice of preschool education of the younger generation. The conducted analysis of the speech culture of students-practitioners showed an inadequate level of mastery of linguistic norms. The prospect of the study is the further formation of the communicative competence of the educator through the consolidation and improvement of the skills of possession of the norms of the Ukrainian literary language.

Key words: language of speech, language norm, pre-school education, signs of speech culture, oral and written speech, state language, professional training of students.

Державна національна програма, освітні стандарти, програми навчання й виховання дітей висувають вимоги до бездоганного володіння державною мовою в процесі професійного становлення, загальної культури та мовленнєвої культури як її складника. Уважаємо доцільною думку про те, що «і в найважчі часи, за найобмеженіших ресурсів не потрібно економити на культурі слова, культурі живопису, освіті, бо саме вони оберігали суспільства і цивілізації від катастрофи, дикунства» [12, с. 8].

Формувати мовленнєві вміння та навички має висококваліфікований фахівець – вихователь, якого готують відповідні кафедри педагогічних вишів. З-поміж низки психолого-педагогічних та методичних дисциплін, звичайно, чільне місце належить філологічній підготовці студентів-майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти. Це, власне, визначає актуальність нашої наукової розвідки, у якій ставимо за мету виявити місце й значення культури українського мовлення в професійній підготовці студентів спеціальності «Дошкільна освіта». Основні завдання полягають у тому, щоб наголосити на

найважливіших питаннях культури мовлення, виявити поняття норми сучасної української літературної мови, типологію мовних норм, характеристику комунікативних ознак, за допомогою анкетування проаналізувати стан окресленої проблеми в практиці роботи закладів дошкільної освіти.

Мистецтво мовлення полягає у виробленні вміння мовця компонувати своє мовлення відповідно до поставленої мети. Рівень освіченості народу, сфера, обсяг, стилістика використання рідної мови як соціально-лінгвістичного механізму визначає рівень розвитку мови в суспільстві. Звичайно, досвід засвоєння культурних цінностей завжди індивідуальний. Високий рівень мовного спілкування забезпечено культурою мовлення, що має вагомим національним й соціальним значенням.

Початковим етапом формування мовленнєвих навичок є родина дитини, найближче оточення і, безперечно, заклади дошкільної освіти.

Як відомо, культура мовлення особистості передбачає дотримання нею норм літературної мови, видів спілкування, його принципів і правил, етичних норм спілкування, знання особливостей функціональних стилів мовлення, основ мистецтва слова, труднощів у застосуванні мовних норм і проблем сучасного стану мовної культури суспільства.

Проблемою формування мовленнєвої культури займалися українські, зарубіжні педагоги, лінгвісти, методисти, зокрема: Р. Аванесов [1], Б. Антоненко-Давидович [2], Н. Бабич [4; 10], А. Білецький [5], А. Богуш [6], Б. Головін [7], А. Коваль [8], Л. Кравець [11], Л. Мацько [11], М. Пентиліук [13] та ін.

Автори виокремлюють з-поміж ознак культури мовлення правильність, точність, логічність, чистоту, збагачення, естетичність, ясність, виразність, різноманітність, доречність, емоційність, змістовність, образність, лаконічність, зрозумілість та ін.

Н. Бабич висвітлила теоретичні основи культури мовлення, зокрема основи теорії виразного читання, запропонувала практичні рекомендації та матеріал для їх реалізації задля формування навичок якісного мовлення [4; 10].

Високий рівень культури мовлення вихователя передбачає організаторські вміння (визначення мети спілкування, урахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців); інформативні вміння (обрання форми зв'язного мовлення – монолог чи діалог), добір лексичних засобів, синтаксичного, інтонаційного оформлення, зважаючи на вікові особливості дітей тощо.

Загальноприйнятим у педагогічній науці є те, що період дошкільного дитинства є сенситивним для формування комунікативних умінь і навичок дітей, засвоєння підвалин основ культури мовлення. Оскільки в період дошкільної освіти дитина засвоює мову, наслідуючи приклад дорослих, старших дітей і передусім вихователя (педагога) як беззаперечного зразка та еталона в очах дитини, мовлення вихователя повинно бути бездоганим і містити такі складники: фонетико-орфоепічну правильність, розмаїтий словниковий запас, уникнення діалектизмів і суржику, використання засобів логіко-емоційної виразності (інтонація, паузи, логічний наголос, темп мовлення тощо).

Культура мовлення передбачає постійне збагачення мовлення новими лінгвістичними засобами, уміння аналізувати своє та чуже мовлення та ін. Вона нерозривно пов'язана з мовною нормою – сукупністю загальноприйнятих мовних засобів, які є зразковими на певному етапі розвитку мови. Унормованість – це основна ознака літературної мови.

Правила усного й писемного мовлення – це дотримання загальноприйнятих стандартів (правильний наголос, слововживання, словотвір, будова речень, текстів тощо).

Основними причинами низького рівня культури мовлення є:

- несформованість культури читання, зокрема художніх текстів;
- відсутність усвідомлення практичної потреби знання мови, системності в засвоєнні нормативної граматики;
- невміння й небажання носієм мови використовувати довідкову літературу.

Посилюють негативний вплив на мовленнєву культуру

практика білінгвізму, суржик, діалектизми, вульгаризація спілкування. На жаль, не завжди відповідає сучасним еталонам культури мовлення преси, радіо, телебачення, особливо місцевого та регіонального рівнів.

На сучасному етапі мовленнєвого розвитку виокремлюють низку типів мовних норм: орфоепічні, графічні, орфографічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні, пунктуаційні.

Мовні норми фіксують у словниках, довідниках, у правописі, підручниках, посібниках.

Орфоепічні й акцентні норми регулюють належну вимову звуків і звукосполучень, наголошення та інтонацію. Однак у мовленні студентів (на жаль, і деяких вихователів) нерідко спостерігаємо недотримання таких основних орфоепічних норм:

- наближення голосного [o] до [a]: [малак'о́], [галава́], [wadá];

- відсутнє наближення голосних [e] до [и] та навпаки в ненаголошених позиціях: [тихе́сен'киї], [тепл'о́];

- напівпом'якшена вимова губних звуків: [с'ім'], [стен'];

- оглушення дзвінкх приголосних у кінці слів: [грин], [д'ун], [з'ун];

- сплутування вимови щілинного глоткового [г] і проривного задньоязикового [ґ]: [га́дка], [га́лас], [гаї], [г'удзик], [а́гр'ус], [г'рунт] (зокрема, під впливом російської мови);

- роздільна вимова африкат: [дже'ре'ло́], [дз'об], [джм'іл'];

- напівпом'якшена вимова шиплячих звуків: [р'іч'], [п'іч'], [ч'у́до́]; помилкова м'яка вимова трапляється під впливом російської мови;

- відсутня асиміляція звукосполучень -ться, -шся: [к'упа́й'ут'с'а], [с'м'і́й'еш'а];

Щодо помилок у наголошуванні слів спостерігаємо ненормативні акценти:

- під впливом російського наголосу в близькозвучних словах: верба, олень, граблі, одинадцять; вагання можливі й у варіантах наголосу в низці слів (затишно, апостроф, алфавіт, також, мабуть тощо). Студентам потрібно засвоїти основні правила й тенденції щодо наголошування віддієслівних іменників

(*читання, завдання, заняття*), прикметників (*черговий, новий, старий* тощо).

Правильне передавання звуків мови на письмі регламентують графічні норми. Їх порушення фіксуємо значно рідше. Типовішими є порушення орфографічних норм (написання слів згідно із правописом). З досвіду викладання курсу «Сучасна українська мова з практикумом» виокремлюємо найтипівіші орфографічні помилки студентів:

- правила вживання чи невживання апострофа та м'якого знака: *духмянний, морквяний, слов'яни, торф'яний, трьох'ярусний, вишеньці, землянці, менший* та ін.;

- правопис префіксів на приголосний (*розходитися, безкрилий*);

- правопис закінчень іменників другої відміни твердої групи у родовому відмінку однини (*інституту, вітру, дуба, носа*);

- закінчення іменників у кличному відмінку однини: *матусю, голубе, душе, мріє, сестро*;

- правопис складних слів разом, через дефіс (*волелюбний, життєрадісний, член-кореспондент, прем'єр-міністр*);

- правопис слів іншомовного походження: *диплом, Алжир, Єрусалим, пріоритет, Голландія*.

Уживання слів у властивих їм значеннях передають лексичні норми. Наприклад, фіксуємо типові помилки у вживанні слів *адреса – адрес, дружний – дружній, уява – уявлення, особистий – особовий, зіставляти – порівнювати, наступний – слідуєчий, заступник – замісник* тощо.

Морфологічні норми регулюють нормативне використання морфем, їх парадигматику. Кожна частина мови має свої особливості. Наприклад, нерідко проблемними для студентів є правильне визначення роду (зокрема, невідмінюваних іменників) і числа (збірні, множинні іменники), відмінкові закінчення (орудний відмінок, мішаної групи, 1 та 2 відмін: *грушею, плащем, вужем*), відмінювання іменників 4 відміни (з'являються суфікси -ат-, -ят-, -ен-) тощо. Деякі з норм стосуються лише писемного мовлення, наприклад, нормативність уживання розділових знаків засвідчують пунктуаційні норми.

Інші можуть стосуватися як писемного, так і усного різновидів мовлення, зокрема, правильне поєднання слів у словосполученні, реченні, речень у тексті визначають синтаксичні норми, а стилістичні норми фіксують правильність відбору мовних засобів відповідно до умов спілкування.

Анонімне опитування під час тестування студентів-заочників, які переважно працюють у закладах дошкільної освіти, засвідчило, на жаль, невтішні наслідки. Зокрема, лише під час проведення навчальних занять з різних розділів програми послуговуються українською мовою 75 % вихователів, а дотримуються мовного режиму протягом дня лише 35 %. Занепокоєння викликає те, що 10 % опитаних педагогічних працівників зізналися, що не володіють державною мовою й не послуговуються нею в освітньому процесі загалом. Водночас майже всі заклади дошкільної освіти є українськомовними й державні документи, зокрема Закон України «Про освіту» (2018 р.), регламентують функціонування освітніх закладів нашої країни лише українською мовою.

Отже, на всіх рівнях: фонетико-орфоепічному, лексичному, граматичному тощо – потрібно підвищувати рівень культури послуговування українською мовою. Зараз особливо актуалізується постійна поглиблена робота щодо оволодіння студентами нормами літературної мови, доречного використання ними особливостей функціональних стилів мовлення, мистецтва володіння технікою мовлення, формування в майбутніх фахівців-вихователів умінь використовувати теоретичні надбання, отримані під час навчання в університеті, у практиці дошкільного виховання покоління, яке підрастає. У дослідженні наголошено на найважливіших питаннях культури мовлення, виявлено поняття норми сучасної української літературної мови, типологію мовних норм, характеристику комунікативних ознак, через анкетування проаналізовано стан окресленої проблеми в практиці роботи закладів дошкільної освіти. Проведений аналіз мовленнєвої культури студентів-практиків засвідчив недостатній рівень опанування мовними нормами. Перспективою дослідження вважаємо формування комунікативної компетенції

вихователя через закріплення та вдосконалення навичок володіння нормами української літературної мови.

Бібліографічні посилання

1. **Аванесов Р.** Акцентная вариантность и вокализм слова // Теория языка. Англистика. Кельтология / отв. ред. М. П. Алексеев. – Москва, 1976. – С. 5–10.
2. **Аніщук А.** Культура мовлення та виразне читання : навч.-метод. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. спеціальності «Дошкільна освіта». – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 134 с.
3. **Антоненко-Давидович Б.** Як ми говоримо. – Київ : Либідь, 1991. – 256 с.
4. **Бабич Н.** Основи культури мовлення. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
5. **Білецький А.** Про мову і мовознавство : навч. посібник для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. – Київ : АртЕк, 1996. – 222 с.
6. **Богущ А.** Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років. – Київ : Слово, 2004. – 376 с.
7. **Головин Б.** Основы культуры речи. – Москва : Высш. шк., 1988. – 230 с.
8. **Коваль А.** Культура ділового мовлення: писемне та усне ділове спілкування. – Київ : Вища школа, 1977. – 296 с.
9. **Культура української мови : довідник / за ред. В. Русанівського.** – Київ : Вища школа, 1990. – 304 с.
10. **Культура фахового мовлення / за ред. Н. Бабич.** – Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. – 496 с.
11. **Мацько Л., Кравець Л.** Культура української фахової мови. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
12. **Мішеніна Т.** Культура мовлення. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. – 160 с.
13. **Пентиліук М.** Культура мови і стилістика. – Київ : Вежа, 1994. – 240 с.
14. **Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак.** – Київ : Знання, 2004. – 367 с.